

Rozdział V, „Uczestnicy zjazdów” stanowi bardzo cenne zestawienie przede wszystkim urzędników książęcych. Na jego podstawie autor ustala sposoby awansu albo na tym samym urzędzie w kolejności „starszeństwa” ziem, albo w obrębie tej samej ziemi na różne urzędy. Szkoda, że autor nie dał indeksu osób, którego nie zastąpi nawet najlepsza tabela.

W tej bardzo dobrej pracy, którą opublikował B. Sobol, na czoło wysuwa się zagadnienie genezy sejmu mazowieckiego i okoliczności, w których instytucja roków książęcych wyłoniła z siebie sejm księstwa. Jako *terminus a quo* autor podaje z zastrzeżeniem r. 1446, *terminus ad quem* to 1455 lub 1456 (na pewno). Wydaje się, że nawet przyjmując za pewną wiadomość Lubomirskiego o sejmie z r. 1446, sejm w początkach istnienia nie był zwoływany regularnie, a wiadomość z r. 1446 może być pierwszą jaskółką. Są jednak pewne wskazówki, dotyczące sytuacji politycznej na Mazowszu, które pozwalają wyświetlić okoliczności powstania sejmu. Nie ulega wątpliwości, że Mazowsze żywo interesowało się rozwojem opozycji stanowej w państwie krzyżackim a później wybuchem powstania w r. 1454. Mamy na to przekazy źródłowe. Książęta wyraźnie sprzyjali Krzyżakom i zajmowali chłodne i niechętnie stanowisko wobec Związku Pruskiego. Z drugiej strony wśród dostojników mazowieckich Związek posiadał przyjaciół (Jan Rogala z Węgrzynowa — wojewoda mazowiecki), informowano Związek o poufnych rokowaniach książąt z Zakonem (M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV w.*, Warszawa 1959, s. 194 - 201, 203 - 204). Część szlachty wyraźnie opowiadała się za powstańcami (ibidem, s. 121, p. 367) i zaciągała się w służbę Związku. Z drugiej strony książęta wysyłali posiłki Zakonowi aż do chwili, gdy interwencja królewska położyła temu kres. Natomiast stale po cichu popierali Zakon, pozwalając zaopatrywać go w żywność i konie. Czy jednak przykład Związku Pruskiego nie oddziaływał na Mazowsze i nie skłaniał książąt do rozszerzenia kompetencji sejmu? Dowodów na to nie posiadamy, ale sytuacja społeczna i polityczna na Mazowszu pozwala na postawienie takiej hipotezy. W tym wypadku daty ustalone przez autora (1455, względnie 1456) byłyby rzeczywiście bliskie początku przemiany roków książęcych w sejm, a może datami pierwszych sejmów.

Praca B. Sobola przynosi nam znaczne wzbogacenie naszych wiadomości o dziejach reprezentacji stanowej na Mazowszu oraz nowy i cenny materiał porównawczy do badań także w skali europejskiej.

KAROL GÓRSKI (Toruń)

Otto Hintze: *Gesammelte Abhandlungen*, Band I. *Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur Allgemeinen Verfassungsgeschichte* her. v. Gerhard Oestreich mit einer Einleitung v. Fritz Hartung, 2 Auflage, Göttingen 1962 s. 580. Band II. *Soziologie und Geschichte. Gesammelte Abhandlungen zur Soziologie, Politik und Theorie der Geschichte*, her. und eingeleitet v. G. Oestreich, 2 Auflage, Göttingen 1964 s. 67 + 545. Band III. *Regierung und Verwaltung. Gesammelte Abhandlungen zur Staats-, Rechts- und Sozialgeschichte Preussens* her. u. eingeleitet v. Gerhard Oestreich, 2 Auflage, Göttingen 1967 s. 31 + 676 + 1 tablica (porteret).

Otto Hintze (1861 - 1940) był jednym z czołowych przedstawicieli dawnej pruskiej nauki historycznej, a od 1914 r. — członkiem Akademii Pruskiej w Berlinie. Był autorem licznych prac i wydawcą źródeł. Poświęcił się przede wszystkim historii administracji, traktując ją porównawczo, przy czym za szczyt osiągnięć uważał administrację pruską. Sam pochodził z rodziny urzędniczej z Pyrzyc, gdzie

ojciec jego był sekretarzem powiatowym. Często też cytował słowa Bismarka, że stosunek króla do premiera powinien być taki, jak landrata do sekretarza powiatowego. Znał tedy aż do głębi tryb życia i myślenia średniej dykasterii urzędników pruskich i dlatego praca jego *Der Beamtenstand* ma nieprzemijającą wartość. Hintze był uczniem Droysena, ale nie pisał u niego pracy doktorskiej a później związał się ze Schmollerem i wydawał *Acta Borussica*, zawierające materiały do dziejów administracji pruskiej. Pisał też obszerne i gruntowne wstępy do poszczególnych tomów. Należał do szkoły socjologizującej, korespondował i dyskutował z socjologami, prowadził z nimi polemiki, toteż prace jego zachowały swą wartość w dobie, gdy wpływ socjologii na historiografię dobitnie się zaznacza. Pod względem politycznym Hintze należał do prawicy i wielbił Hohenzollernów, których upadek przeżył boleśnie i nigdy nie pogodził się z republiką. Od r. 1921 z powodu stanu zdrowia zrezygnował z katedry w Berlinie. Był przeciwnikiem narodowego socjalizmu, a gdy w r. 1938 zażądano od niego jako od członka akademii oświadczenia w sprawie małżeństwa z docentką Hedwig Guggenheimer (która była niearyjskiego pochodzenia), Hintze złożył swe członkostwo instytucji, otoczonej ongiś powszechną czcią. Część jego dorobku z lat ostatnich życia zaginęła podczas wojny. Były to studia porównawcze nad ustrojem państw europejskich. Ocalało tylko studium o ustroju Polski w XVI - XVIII w., oparte o literaturę obcojęzyczną a pisane bezstronnie (t. I s. 511 - 562). Prof. G. Oestreich, który jest kontynuatorem badań Hintzego nad ustrojem państwa i samorządem oraz autorem znakomitej syntezy dziejów wewnętrznych Rzeszy w XVII i XVIII w.¹ podjął się ponownej edycji wyboru pism Hintzego, których pierwsze wydanie z 1942 r. było okrojone przez cenzurę. Jest to tylko wybór ogromnego dorobku, zawarty w trzech tomach. Każdy z nich poprzedzony jest obszerną wstępną monografią obejmującą charakterystykę danego odcinka dorobku. Do t. I dołączono bibliografię, a do t. II indeksy.

Tom I *Staat und Verfassung* obejmuje studia nad feudalizmem, ustrojem stanowym wraz z dwoma znanymi studiami, opublikowanymi w *Historische Zeitschrift* w r. 1931 (*Typologie der ständischen Verfassungen des Abendlandes* i *Weltgeschichtliche Bedingungen der Repräsentativverfassungen*). Tu również znalazła się wzmiankowana wyżej rozprawa o ustroju Polski, po raz pierwszy ogłoszona drukiem, którą należałoby gruntownie przestudiować i ocenić, gdyż zawiera szereg uwag wartych przemyślenia. Jest tu również nie drukowana dotąd rozprawa o tworzeniu się demokratycznego państwa narodowego w rewolucjach amerykańskiej i francuskiej. Historyka polskiego szczególnie zainteresuje gruntowne studium o komisjach i komisarzach (*Der Commissarius und seine Bedeutung in der allgemeinen Verwaltungsgeschichte*), oparte m. in. na analizie poglądów Bodina, studium, które nie było dotąd uwzględniane w polskiej literaturze historycznej. Tom I poprzedza krótka przedmowa Oestreicha o zachowanym i zaginionym dorobku Hintzego oraz duże studium Fritza Hartunga (*Otto Hintze's Lebenswerk*). Autor podkreśla, że wielka obejmująca całość dziejów powszechnych synteza dziejów rozwoju państwa pozostała niedokończona. Hintze jako badacz miał wysokie poczucie samodzielności pracy twórczej. Mawiał, że nie było w zwyczaju za czasów jego studiów, by student przychodził do profesora, w celu otrzymania tematu pracy doktorskiej. Również Droysen krytycznie się odnosił do takiej „sztucznej hodowli ryb dla nauki”. Był Hintze idealistą w dziedzinie filozoficznych poglądów (s. 20), głosił kult potęgi państwa (s. 18) i podkreślał rolę polityki zagranicz-

¹ *Handbuch der europäischen Geschichte* her. v. Theodor Schieder, Band 4 Stuttgart 1968, rozdział *Das Reich-Habsburgische Monarchie-Brandenburg-Preussen von 1648 bis 1803* s. 378 - 475.

nej w jego tworzeniu się (s. 19). Na uwagę zasługują jego dyskusje i polemiki z W. Sombartem i M. Oppenheimerem o różnicy między socjologią a historią.

Tom II *Soziologie und Geschichte* obejmuje także rozprawy z zakresu polityki i teorii historii. Znajduje się tu rozprawa *Der Beamtenstand* i trzy studia poświęcone Maxowi Weberowi. Inne rozprawy omawiają dorobek Maxa Schelera, Kelsena, Smenda, Oppenheimera, Troeltscha, Sombarta, G. Schmollera i Droysena (2 rozprawy). Niektóre z nich były opuszczone w I wydaniu z powodu stanowiska cenzury w r. 1942. Znalazły się tu artykuły i rozprawy z pogranicza polemiki. Wstępna rozprawa Oestreicha dotyczy stanowiska Hintzego wobec „nauki o polityce” i socjologii. Hintze podjął na uniwersytecie berlińskim wykłady z polityki, których nie prowadzono od śmierci Treitschkego (1896). Fakt ten wyraźnie charakteryzuje jego postawę. Wykładał on tematy: „Ustrój państwa a ustrój wojskowości”, „Rząd, swobody obywatelskie a położenie międzynarodowe”, „Imperializm i polityka światowa”, „Imperializm brytyjski i jego problemy”. Hintze reprezentował w nich ideologię niemieckiego państwa z przed r. 1914, z jej antysłowiańskim ostrzem. Druga część rozprawy wstępnej prof. Oestreicha *Vom pragmatischen Historismus zur historischen Soziologie* omawia obszerne polemiki z Meineckem, Troeltschem, W. Sombartem, Maxem Weberem. W ten sposób rozprawa Oestreicha jest podstawową dla poznania historiografii niemieckiej schyłku XIX i początków XX w. Ciekawą jest uwaga, że poglądy Hintzego w zakresie typologii historycznej przeszły prawie bez echa, a próba zbudowania pomostu między pragmatyczną historiografią a historyczną socjologią nie zrobiły również większego wrażenia na współczesnych (s. 67).

Tom III *Regierung und Verwaltung* poświęcony jest przede wszystkim dziejom Prus. Hintze był nie tylko współwydawcą *Acta Borussica*, ale też przez wiele lat redaktorem *Forschungen zur Brandenburgischen u. Preussischen Geschichte*. W przedmowie wydawca podnosi, że państwo pruskie stanowiło w oczach Hintzego wzór (*paradigma*) nowożytnego państwa. Obszerna rozprawa wstępna pióra Oestreicha (24 s.) poświęcona jest przede wszystkim dorobkowi Hintzego w zakresie dziejów administracji pruskiej od czasów stanowych, dziejom samorządu i organizacji powiatów. Analizował on też administrację austriacką i zauważył, że „jakaś miara dobroduszości w służbie — uważana była w Austrii jakby za prawo człowieka”. Hintze wprowadzał do swych prac elementy analizy socjologicznej, co było rzeczą nową w okresie panowania instytucjonalizmu w nauce prawa. W tomie III zamieszczone zostały liczne rozprawy dotyczące dziejów Prus, które powinny wzbudzić zainteresowanie historyka polskiego (*Geist und Epochen der preussischen Geschichte, Der Ursprung des preussischen Landratsamts in der Mark Brandenburg, Der preussische Militair- und Beamtenstaat im 18 Jh.*). Inne traktują o stosunku Hohenzollernów do szlachty, okresach w dziejach zarządu kościoła, o kalwinizmie i racji stanu, o administracji dworu i kraju w XVI w., o dwóch testamentach Fryderyka II (z 1752 i z 1768), o dążeniach do reform przed r. 1806, o ministerium stanu w XIX w. Większe prace zostały pominięte.

W dorobku Hintzego należy rozróżnić dzieło polityka i dzieło myśliciela. Pierwsze z nich, obce nam i wrogie, należy do przeszłości, drugie zawiera wiele prze-myśleń i głębokich uwag, mimo, że autora cechował *pruski habitus*. Studia Hintzego nad państwem pruskim przypadły na lata jego *apogeeum* i dlatego są one zdaniem wydawcy beznamienne. Ale wydaje się, że krytyczna ocena tego państwa, jego polityki narodowościowej i społecznej ma wartość poznawczą większą od beznamiennego uwielbienia. W każdym razie są to dwie strony medalu i należy się wdzięczność wydawcy, że przypomniał i uwydatnił w swych rozprawach główne zasługi tego wybitnego badacza.

KAROL GÓRSKI (Toruń)